

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Наливайка Ігоря Олеговича «Соціальні стандарти та соціальні гарантії як об'єкти правового забезпечення: теоретико-правові аспекти», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Обрана здобувачем тема перебуває у вузловій точці перетину сучасних викликів, перед якими постала Україна. Соціальні стандарти і соціальні гарантії становлять правову основу, яка переводить конституційне визначення України як соціальної держави (стаття 1 Конституції України) у площину реальних правовідносин між людиною і публічною владою.

Конституційний обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини (стаття 3 Конституції України), право на достатній життєвий рівень (стаття 48), право на соціальний захист (стаття 46), право на охорону здоров'я (стаття 49) та право на освіту (стаття 53) залишаються декларативними доти, доки не отримають конкретного юридичного оформлення у системі соціальних стандартів і соціальних гарантій, забезпечених процедурно та фінансово.

Особлива актуальність цієї проблематики пов'язана з трьома обставинами. По-перше, повномасштабна збройна агресія російської федерації трансформувала структуру соціальних потреб: різко зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни. Стаття 64 Конституції України не допускає обмеження окремих прав, навіть в умовах воєнного стану, а стаття 22 закріплює принцип неприпустимості звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. По-друге, вступ України до ЄС як стратегічна мета вимагає реальної, а не формальної відповідності європейським соціальним стандартам, що впливають із

Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року (ратифікованої Законом від 14 вересня 2006 р. № 137-V) та з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. По-третє, проблематика соціальних прав в Україні дедалі частіше зміщується з площини нормативного закріплення у площину реальної досяжності – явища, яке у міжнародних документах і практиці Європейського суду з прав людини позначається через категорії «practical and effective rights» та «adequacy». З огляду на викладене, актуальність обраної теми не викликає сумнівів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі загальноправових дисциплін факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ, відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри та в межах тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (Наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454; Наказ МВС України від 26 грудня 2022 року № 848); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки (Наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326). А також відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»; Національної стратегії у сфері прав людини (4. Стратегічні напрями), затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного, після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 травня 2024 р. № 326; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр., затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21 (1.1. Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини).

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Метою роботи є комплексний теоретико-правовий аналіз соціальних стандартів і соціальних гарантій як об'єктів правового забезпечення, розробка авторської концепції їх розмежування й оцінки якості, обґрунтування стратегічних напрямів розвитку відповідної системи в Україні з урахуванням європейського досвіду, вимог євроінтеграції та специфічних умов воєнного стану. Така телеологічна установка є цілком виправданою: вона об'єднує загальнотеоретичний, нормативний, порівняльно-правовий і прикладний рівні аналізу, що відповідає характеру предмета дослідження.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері соціального забезпечення населення та реалізації соціальних прав людини і громадянина, а предметом – теоретико-правова характеристика соціальних стандартів і соціальних гарантій як об'єктів правового забезпечення. Дисертант коректно розмежовує об'єкт і предмет, що дозволяє утримати дослідження саме у площині юридичного аналізу.

Поставлена мета забезпечена системою дев'яти послідовно сформульованих наукових завдань, кожне з яких відповідає окремому структурному елементу роботи. Постановка завдань є логічною, вони перебувають у внутрішньому зв'язку і повністю вичерпуються змістом дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечена належно підібраним методологічним інструментарієм та широкою теоретичною, нормативною й емпіричною базою. Методологічну основу роботи становить поєднання загальнофілософських підходів, загальнонаукових і спеціальних правознавчих методів. Жоден із них не використано декларативно: для кожного у дисертації чітко позначено сферу застосування.

Особливо слід підкреслити продуктивне використання порівняльно-правового методу (підрозділи 3.1, 3.2): здобувач не обмежується описом європейського досвіду, а вибудовує функціональний аналіз через категорії пропорційності, охоплення і здійсненності, виокремлені на основі м'якого права ЄС (Рекомендації Ради ЄС 2021/1004 від 14 червня 2021 р. щодо Європейської гарантії для дітей; 2022/С 476/01

від 8 грудня 2022 р. щодо доступу до довготривалого догляду; 2023/С 41/01 від 30 січня 2023 р. щодо адекватного мінімального доходу).

Нормативно-правовою основою дослідження є Конституція України, Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III, Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966-XIV, Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV, Бюджетний кодекс України та інші нормативно-правові акти. Серед міжнародних інструментів – Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 р. (ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI), Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Достовірність отриманих результатів забезпечена системним зверненням до правових позицій Конституційного Суду України (зокрема, Рішення № 20-рп/2011 від 26 грудня 2011 р., Рішення № 5-р(II)/2018 від 22 травня 2018 р.), у яких сформовано доктрину non-regression у сфері соціальних прав, до практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини («Burmych and Others v. Ukraine», рішення Великої палати від 12 жовтня 2017 р.).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексних досліджень, у якому соціальні стандарти і соціальні гарантії розглянуто саме як самостійні об'єкти правового забезпечення. Наукова новизна одержаних результатів проявляється у кількох вимірах, які варто розглянути системно.

По-перше, новизною характеризується запропоноване автором розмежування понять соціального стандарту і соціальної гарантії. У дисертації переконливо обґрунтовано, що соціальний стандарт є нормативно закріпленим еталоном належного рівня задоволення потреб, виконує функції оцінки і планування, та може мати мінімальний або цільовий характер; натомість соціальна гарантія – це юридично й організаційно закріплений засіб, що забезпечує доступ до благ на рівні

не нижче встановленого стандартом і робить цей рівень реально досяжним у правозастосуванні та бюджетуванні. Запропоноване розмежування має не лише доктринальне, а й виразне практичне значення: воно дозволяє відрізнити ситуацію, коли соціальне право формально закріплено, від ситуації, коли воно реально забезпечене – тобто може бути застосовано до оцінки якості як законодавства, так і правозастосовної практики.

По-друге, наукову новизну має введене автором у науковий обіг поняття правової досяжності соціального стандарту як самостійної юридичної категорії. У роботі доведено, що вона вимагає одночасного існування чотирьох елементів: нормативної визначеності, процедурної здійсненності, ресурсної забезпеченості й захищеності. Ця конструкція функціонально пов'язана з відомою у практиці ЄСПЛ тезою про «practical and effective rights» (на противагу «theoretical and illusory»), проте вперше отримує систематизований виклад у вітчизняній правовій доктрині. Її практичну придатність підтверджує акт впровадження Дніпропетровського окружного адміністративного суду.

По-третє, новим є запропонований автором трирівневий підхід до формування соціальних стандартів через ціннісно-орієнтаційний, нормативно-параметричний та процедурно-гарантійний рівні. Ця конструкція показує, як загальна соціальна мета держави послідовно перетворюється на конкретні нормативні параметри, а ті – на доступні людині юридичні процедури, і кореспондує з положеннями статті 22 Конституції України.

По-четверте, на увагу заслуговує авторська ідея системної узгодженості джерел права у сфері забезпечення соціальних стандартів і гарантій, яка має охоплювати ієрархічний, функціональний, фінансово-нормативний, темпоральний, інституційно-компетенційний та інтерпретаційний виміри. Цей підхід дозволяє виявити феномен «непрямого звуження» соціальних гарантій на рівні підзаконного регулювання. Заслуговує на схвалення також п'ятимодельна типологія інтерпретації соціальних стандартів і гарантій (еталонно-нормативна, інституційно-процесуальна,

результативна, правозахисна, ресурсна моделі), яка впорядковує існуючі у літературі підходи і становить операційний інструмент для правозастосування.

По-п'яте, новизною характеризуються положення дисертації щодо стратегічних напрямів розвитку соціальних стандартів і соціальних гарантій в Україні: кодифікації соціального законодавства й ухвалення Соціального кодексу України у форматі рамкового акта; реформи методології встановлення соціальних стандартів (з переглядом споживчого кошика, автоматичною індексацією прожиткового мінімуму, поступовим наближенням офіційного прожиткового мінімуму до фактичного); розширення категорій населення, охоплених системою соціального захисту; розвитку сервісного виміру соціальних гарантій; цифровізації соціальної сфери; пенсійної реформи. Запропоновані напрями утворюють цілісну систему і відповідають як національним конституційним вимогам, так і європейським стандартам.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретична значущість дисертації полягає у поглибленні наукових уявлень про природу соціальних стандартів і соціальних гарантій як правових категорій, у формуванні розгорнутого понятійно-категоріального апарату відповідної доктрини, у концептуалізації правової досяжності як критерію якості соціального стандарту. Положення роботи збагачують теорію держави і права у частині соціальної функції держави, конституційне право у частині гарантій соціальних прав і свобод, право соціального забезпечення у частині суб'єктно-об'єктної характеристики соціальних гарантій, а також адміністративне право у частині процедурної реалізації соціальних прав.

Практичне значення дисертації засвідчено трьома актами впровадження. Результати роботи впроваджено: в освітній процес та науково-дослідну діяльність Навчально-наукового інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (акт від 4 березня 2026 р. № 12); у практичну діяльність Дніпропетровського окружного адміністративного суду (акт від 13 березня 2026 р. № 1) – що має особливе значення з огляду на запропоновані

автором критерії правової досяжності соціального стандарту й чотири критерії якості гарантії, придатні для використання при оцінці правомірності відмов у наданні соціальної підтримки; у практичну діяльність Департаменту соціального захисту населення Дніпропетровської обласної державної адміністрації (акт від 19 березня 2026 р. вих. № 1851/0/192-26).

Прикладне значення результатів роботи проявляється і в тому, що вони можуть бути безпосередньо використані при підготовці проєктів Соціального кодексу України та Стратегії розвитку соціальних стандартів і соціальних гарантій в Україні на 2026–2031 роки, при внесенні змін до Бюджетного кодексу України у частині захищених соціальних видатків, а також у процесі переговорів про вступ України до ЄС у частині гармонізації соціального законодавства.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях та її апробація. Основні наукові положення, висновки і пропозиції дисертації належно репрезентовано у 15 наукових публікаціях здобувача: 7 наукових статтях у фахових юридичних виданнях України та 8 тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Тематика опублікованих праць повною мірою кореспондує зі змістом основних розділів дисертації, що засвідчує системність наукового пошуку здобувача та послідовність розкриття обраної проблематики.

Апробацію результатів дослідження здійснено на восьми міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях у 2023–2024 рр. (м. Черкаси, Кременчук, Вінниця, Дніпро, Харків). Часовий проміжок, протягом якого опубліковано наукові праці та проведено апробацію, засвідчує системний характер наукового пошуку. Аналіз змісту анотації та основного тексту дисертації показує їх повну узгодженість: анотація відображає мету, завдання, об'єкт, предмет, методологію, наукову новизну, теоретичне і практичне значення та основні висновки роботи, не містить положень, відсутніх в основному тексті, та оформлена відповідно до встановлених вимог.

Особистий внесок здобувача та дотримання вимог академічної доброчесності. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Усі сформульовані у ній теоретичні положення, доктринальні моделі інтерпретації, понятійні визначення, класифікаційні підходи та практичні рекомендації обґрунтовано на основі особистого наукового пошуку автора. У роботі чітко простежується власна авторська логіка викладення матеріалу: від доктринального осмислення категорій до нормативно-правової характеристики, від суб'єктно-об'єктного аналізу до європейського виміру і стратегічних напрямів реформування.

Усі ідеї, наукові результати і тексти інших авторів, використані у дисертації, мають належні посилання на відповідні джерела. Виклад матеріалу є коректним, послідовним, академічно витриманим. Ознайомлення з матеріалами дисертації та науковими публікаціями здобувача не виявило ознак порушення академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації результатів дослідження. Це повністю відповідає вимогам Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII та Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII.

Дискусійні положення та зауваження. Разом з цим, у дисертації є висновки та положення, які потребують уточнення і конкретизації.

1. На с. 88 дисертації Ви зауважуєте, що воєнний стан створює ситуацію, коли стабільність соціального забезпечення поступається оперативності, але межа між допустимою адаптацією і динамізмом має залишатися юридично гарантованою. На с. 81 дисертації Ви зауважуєте, що воєнний стан соціальну державність не скасовує. Але, він зміщує її у площину структурних обмежень, де центральним стає вже не тільки зміст стандартів, а й юридична керованість, контрольованість та передбачуваність гарантій. Уточніть, яким чином Ви пропонуєте в такому разі забезпечувати юридичну гарантованість, передбачуваність соціального забезпечення, дотримати межі між допустимою адаптацією та динамізмом, якщо обставини воєнного стану передбачають підвищену гнучкість і швидкість прийняття рішень.

2. Пропозиція ухвалення Соціального кодексу України видається слушною, однак хотілося б почути Вашу позицію стосовно його потенційної структури. Крім того, враховуючи, що зараз активно обговорюється кодифікація законодавства з питань ветеранської політики (наприклад, зареєстровано проєкт Кодексу про захист державності, незалежності та статус захисників держави № 14265 від 28.11.2025), як Ви пропонуєте відобразити в Соціальному кодексі соціальні гарантії для військовослужбовців та ветеранів війни.

3. Вами зроблено висновок, що принципами адаптації європейського досвіду в Україні є: принцип функціональної відповідності, поступовість у поєднанні з своєчасністю та доказовість. На с. 159 дисертації Ви зауважили, що запозичення апробованих практик має бути вибіркоким і усвідомленим. На с. 167 дисертації Ви узагальнюєте наскрізну рису сучасного європейського підходу: соціальні стандарти розглядаються не як статичні, а як динамічні правові конструкти, що підлягають регулярному перегляду. Загалом, у розділі 3.1. дисертації Ви всебічно застосовуєте порівняльно-правовий метод, аналізуючи відмінність Українських реалій від реалій інших держав Європи, отож враховуєте національний контекст. У зв'язку з наведеним, уточніть місце принципів обґрунтованості, доцільності, врахування динамізму соціальних гарантії, врахування національного контексту у системі принципів адаптації європейського досвіду в Україні.

4. На с. 82 дисертації Вами зазначено, що багатовекторність соціальної політики породжує різні правила доступу, відмінні доказові стандарти і неуніфіковану адміністративну практику у різних сегментах соціальної сфери. Це і створює ризик фрагментарності, що у правовому вимірі виражається не просто у несистемному правовому регулюванні, а у ймовірності нерівного доступу до соціального захисту. Однак, саме диференційований підхід до забезпечення соціальної допомоги є запорукою її персоніфікації, та елементом індивідуалізації соціальної політики загалом. Отже, чи можливо розмежувати допустиму диференціацію (як елемент індивідуалізації соціальної політики) і фрагментарність, що породжує нерівність доступу?

5. В дисертації декілька раз наголошено, що органи місцевого самоврядування як суб'єкти-надавачі соціального забезпечення займають особливе місце у системі і заслуговують окремої уваги. На с. 131 дисертації зазначено, що необхідне розмежування повноважень, гарантування ресурсного забезпечення делегованих функцій органів місцевого самоврядування через формульний підхід до міжбюджетних трансфертів. Однак, виникає питання щодо інституційної спроможності органів місцевого самоврядування реалізувати відповідну діяльність. Зауважте, яким стандартам вона має бути підпорядкована?

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам. За актуальністю обраної теми, обґрунтованістю методологічних підходів, повнотою використаної нормативно-правової бази, ступенем наукової новизни одержаних результатів, достовірністю висновків, теоретичною та практичною значущістю, повнотою опублікування і апробації, а також за оформленням дисертаційне дослідження Наливайка І. О. відповідає встановленим вимогам.

ВИСНОВОК

Подана дисертація є самостійною завершеною науково-дослідною роботою, у якій отримано нові, науково обґрунтовані результати, що вирішують важливе теоретико-правове завдання юридичної науки. Зміст дисертації Наливайка Ігоря Олеговича «Соціальні стандарти та соціальні гарантії як об'єкти правового забезпечення: теоретико-правові аспекти» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її результати мають істотну цінність для розвитку теорії держави і права та удосконалення правотворчої й правозастосовної діяльності в Україні.

Дисертаційна робота Наливайка Ігоря Олеговича «Соціальні стандарти та соціальні гарантії як об'єкти правового забезпечення: теоретико-правові аспекти» виконана на високому науковому та методологічному рівнях і відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи

про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Наливайко Ігор Олегович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

Олександр ПЕРЕДЕРІЙ